

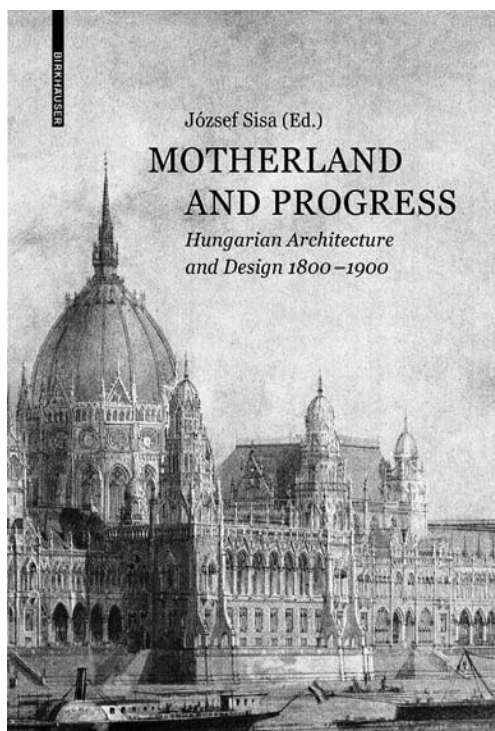
Boris
Dundović

Stoljeće stvaranja ugarskoga graditeljskoga identiteta

Motherland and Progress: Hungarian Architecture and Design 1800–1900, ur. József Sisa, Basel: Birkhäuser, 2016., 996 str.
ISBN 9783035610093

Za zemlje austrougarske Translajtanije, kojima je pripadala i Hrvatska sa Slavonijom u sklopu Ugarskoga Kraljevstva, devetnaesto je stoljeće period intenzivna stvaranja nacionalnoga identiteta. Posljedično, to je formativno razdoblje ujedno i graditeljski, obrtnički te likovno-umjetnički zaključak tisućljetnoga supostojanja brojnih naroda pod Krunom sv. Stjepana. I danas, kada bilježimo stotinu godina od raspada Ugarske, na prostoru svakoga od tih naroda u vizualnoj je kulturi ostao neizbrisiv trag povijesti. Stoga je tu bogatu baštinu potrebno uvijek iznova vrednovati na razini šireg, srednjoeuropskoga kulturnog kruga kojemu pripadamo. Upravo u ovome leži neizmjeran značaj knjige *Motherland and Progress: Hungarian Architecture and Design 1800–1900* koja je, nakon mađarskoga izvornika iz 2013., doživjela i engleski prijevod u izdanju švicarskoga Birkhäusera 2016. godine te tako postala dostupnom i izvan mađarskoga govornog područja.

Knjiga je rezultat vrhunskoga uredničkog umijeća renomirana mađarskoga povjesničara umjetnosti dr. sc. Józsefa Sise. On je, okupivši petnaest također uglednih povjesničara mađarske umjetnosti i arhitekture te i sam sudjelujući većim brojem priloga o arhitekturi, stvorio knjigu koja već sada predstavlja prvu integralnu sintezu ugarskoga 19. stoljeća u graditeljstvu i primijenjenoj umjetnosti. Publikacija je rezultat znanstvenoistraživačkoga projekta

Mađarske zaklade za znanstvena istraživanja (OTKA), koja je financirala i mađarsko izdanje, dok je prijevod na engleski svojom financijskom potporom omogućio Istraživački centar za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti. Kao nastavak projektnih aktivnosti, na mađarskome je jeziku prošle godine izašao i svezak koji se bavi likovnom umjetnošću istoga razdoblja.

Sâm naslov knjige *Motherland and Progress* prijevod je gesla “Haza és haladás” (hrv. “Domovina i napredak”) kojime su mađarski reformisti, poneseni duhom Francuske revolucije nakon 1789., nastojali provesti emancipaciju od austrijske vlasti i stvoriti vlastiti oblikovni jezik u vizualnoj kulturi, u tome prevratnom trenutku stilski obilježenju barokom. I dok svećenstvo i

- ↓ Bazilika sv. Stjepana u Budimpešti, građena od 1845. do 1905. prema projektima Józsefa Hilda, Miklósa Ybla i Józsefa Kausera
Foto G. Klösz, Gradski arhiv Budimpešte

visoko plemstvo, kao dotadašnji najveći naručitelji, ostaju vjerni habsburškoj kruni i ne promišljaju suviše pripadnost (tada još uvijek provincijalnoj) Ugarskoj, početkom 19. stoljeća se među srednjim i nižim plemstvom javljaju jake društvene i političke struje koje ne samo da nagovještavaju radikalnije promišljanje nacionalnoga identiteta već otvaraju put građanstvu kao sasvim novu društvenom i naručiteljskom sloju. Tako uz dotadašnje sakralne građevine, palače i dvorce, novim arhitektonskim pokazateljima uređena društva postaju moderni građanski ambijenti i gradski

↑ Imre Steindl sa suradnicima tijekom projektiranja i izgradnje Ugarskoga parlamenta, Mađarski muzej arhitekture

markeri – kazališta, muzeji, kolodvori, mostovi, vijećnice, parlament, uređeni javni prostori kao što su avenije, bulevari, ali i prostori ugrade u obliku trgova, perivoja i parkova. Pokazatelji tehnološkoga i industrijskoga napretka bile su i mnoge tvornice te proizvodni pogoni. Kao eklatantni primjer prostorne manifestacije tih novih čimbenika utjecaja izranja Pešta, stoga nije neobično da je struktura ove knjige protkana primjerima iz ugarske središnjice koja je na prijelomu 19. i 20. stoljeća postala jakim kulturnim žarištem i kao srednjoeuropska metropola parirala Beču. Za naše je prostore, s druge strane, značajno i to što je knjigom pažljivo predstavljena refleksija utjecaja onodobne mađarske arhitekture i urbanizma na područje sjeverne Hrvatske, gdje se i danas u prostoru čitaju tragovi prisutnosti mađarskih arhitekata i graditelja.

Spoj povijesnosti i modernizacije tema je koja se u arhitekturi i likovnoj umjetnosti proteže cijelim hobsbawmovskim *dugim devetnaestim stoljećem*. Sinergiju tih gotovo oprečnih pojmova čitamo u idejama, konceptima, oblikovanju, pa i korištenju materijala i tehnologija, što se izmjeničnim intenzitetom u knjizi predstavlja – sukladno tradiciji periodizacije mađarske povijesti umjetnosti – kroz tri etape nazvane po pojačanu intenzitetu pojedinih stilskih stremljenja: klasicizmu, romantizmu i historicizmu (eklektizmu).

Prvi dio, koji obuhvaća period prva četiri desetljeća 19. stoljeća, uvodi čitatelja u stremljenja mađarskoga klasicizma uređenjem Pešte kao trgovačkoga žarišta na Dunavu te početkom njezina sustavnoga planiranja. Kao rezultat sekularizacijskih procesa koje je krajem 18. stoljeća započeo car Josip II., ovo je razdoblje proširenja djelovanja crkvenih redova, a slijedom toga i izgradnje mnogih škola i knjižnica u sklopu samostanskih kompleksa, poglavito u manjim urbanim središtima perifernih područja Ugarske. U ovome se razdoblju gradi monumentalni sklop opatije u Pannonhalmi te velike katedrale u Ostrogonu i Egeru. *Edikt*

↑ Geološki institut u Budimpešti, izgrađen prema projektu arhitekta Ödöna Lechnera, 1898.–1899., Fortepan / T. Somlai

o vjerskoj toleranciji iz 1781. u ovim je desetljećima polučio i prve protestantske crkve te sinagoge građene od trajnih građevinskih materijala. Kao upravna središta teritorijalnih jedinica grade se gradske vijećnice, od kojih se na našim prostorima tipološki ističe Županijska palača u Osijeku, građena od 1838. do 1842. prema projektu Józsefa Hilda, jednoga od najvećih arhitekata mađarskoga klasicizma. Otvoreni prostori u gode više nisu rezervirani samo za ladanjske sklopove i privatne perivoje, već oni postaju javni i dostupni građanstvu. Pritom se, kao svojevrsna emancipacija od geometriziranih perivoja austrijskoga baroka, ti prostori oblikuju kao pejzažni perivoji po uzoru na engleske, što je rezultat mnogih studijskih putovanja obrazovanijih slojeva, a koji su

svojom društveno-političkom aktivnošću oblikovali i javni ukus.

Prvi značajniji naponi u vidu stilskih jedinstvenosti mađarske arhitekture javljaju se između 1840. i 1870. godine kada se, između ostaloga, javlja i prva potreba za izgradnjom zgrade Ugarskoga parlamenta. S jedne strane, dotadašnja klasicistička arhitektura u ovome razdoblju kubistički krajnje purificira svoj oblikovni jezik, dok se s druge strane iz britanske arhitekture uvozi plejada fortifikacijskih oblikovnih elemenata te se oni apliciraju na pročelja, kasnije i zajedno s *rundbogenom* uvezenim iz njemačkih pokrajina. Kao ključni akter arhitektonske struke u ovome razdoblju izdvaja se Frigyes Feszl, prema čijem se projektu od 1860. do 1864. godine gradi

koncertna dvorana Vigadó u Pešti, nakon što je starija klasicistička stradala u požaru. Godine 1861. Feszl sudjeluje i na natječaju za Mađarsku akademiju znanosti. U oba se projekta naziru prva promišljanja mađarskoga nacionalnog stila, koji on povezuje s narodnom umjetnošću i tradicijskim obrtom ruralnih predjela Ugarske. Feszlovo korištenje orijentalizirajuće motivike, pak, odgovara zaključcima znanstvenika koji se u to vrijeme bave porijeklom mađarskoga naroda, a koji aglutinativnost svoga jezika dijeli s turskim. Kao jedna od arhitektonskih vrsta koje su preuzele takvu motiviku su svakako i sinagoge u maurskome stilu, od kojih se ističe Velika sinagoga u peštanskoj Ulici Dohány (Ludwig Förster, 1854.-1859.).

Posljednja tri desetljeća 19. stoljeća razdoblje su kulminacije mađarske potrage za arhitektonskim identitetom. Jedan od razloga je i konačna uspostava sustava arhitektonskoga obrazovanja u Budimpešti te osnivanje muzejskih ustanova specijaliziranih za tradicijske obrte, čime je omogućeno stvaranje regionalnih posebnosti u graditeljstvu. Predavači arhitekture nerijetko su vodili i uspješne prakse, za što je najbolji primjer Imre Steindl u čijem je uredu za vrijeme projektiranja i izgradnje Ugarskoga parlamenta (1883.-1904.) radilo i tridesetak arhitekata. To su, između ostalih, bili i Ernő Foerk te Gyula Sándy, kasnije autori poštanske palače u Jurišićevoj ulici u Zagrebu. Na Tehničkome je sveučilištu uz Steindla predavao i Alajos Hauszmann, koji je u Rijeci projektirao Guvernerovu palaču, dok su njegovi mladi kolege u uredu za vrijeme rada na palači New York i Kraljevskoj palači na Budimu bili Flóris Korb i Kálmán

Giergl, autori paviljona na Milenijskoj izložbi u Budimpešti koji je kasnije preseljen u Zagreb te preoblikovan u Umjetnički paviljon. Milenijska izložba održana 1896. godine je pritom središnja manifestacija bogatstva ugarskih pokrajina a njoj je, kao svojevrsnu zaključku 19. stoljeća, posvećen zadnji dio knjige. Na samome prijelomu 19. u 20. stoljeće, svoj puni kreativni zamah postiže i arhitekt Ödön Lechner (“otac mađarske secesije”) čija arhitektura, ispunjena vernakularnim kaločanskim i drugim motivima temeljenim na istraživanjima tradicijskoga tkanja, predstavlja krunu traganja za prepoznatljivim oblikovnim jezikom.

U sve tri cjeline autori se u pojedinim poglavljima posvećuju temeljitu prikazu stvaranja institucionalnoga okvira arhitektonskoga djelovanja na području Ugarske. Pritom je posebice značajna i pomno obrađena sfera proučavanja, zaštite i obnove spomenika te arhitektonsko promišljanje graditeljskoga naslijeđa. Usto, autori se u pojedinačnim poglavljima posvećuju i pitanju primijenjene umjetnosti te ju povezuju s osnovnim strujama i tendencijama obrtničke struke u opremanju prostora, čime pridonose cjelovitosti prikaza arhitektonskoga djelovanja toga razdoblja.

Knjigom *Motherland and Progress* su, dakle, predstavljeni glavni protagonisti i ključni primjeri arhitektonskih ostvarenja koji ilustriraju projektantski i urbanistički diskurs vremena. Ona nudi temeljnu sintezu i glavni okvir za razumijevanje izgrađenoga okoliša mađarskoga 19. stoljeća, a već je učvrstila svoju poziciju početne točke svakoga novog istraživanja ugarskoga graditeljstva i gradogradnje. x